

SEYİDOVA ZENFİRA*

EKSPOZİSİYANIN TƏŞKİLİNDƏ ƏSAS AMİLLƏR

Son illər mədəniyyətimiz, o cümlədən muzeylər üçün yüksəliş illəri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev mədəniyyətin inkişafını xüsusi diqqət mərkəzində saxlamış, mədəniyyət sahəsi üzrə onlarla sərəncam imzalamış, məhz onun tapşırığı ilə yeni mədəniyyət müəssisələri yaradılmış, əsaslı təmir edilmiş, müasir avadanlıqla təchiz edilmişdir.

Açar sözlər: muzey, ekspozisiya, eksponat, fond, bələdçi, ekskursiya.

Milli muzeyşünaslığımızın inkişafı son illərdə daha çox diqqət mərkəzində olmuşdur. Xüsusən son illərdə muzey quruculuğuna muzeyşünaslığın tərəqqisi istiqamətində ölkə rəhbərliyi tərəfindən çox ciddi tədbirlərin görülməsi, bu sahədə birgə fəaliyyət mexanizminin həyata keçirilməsi işlərinin sistemləşdirilməsi öz müsbət təsirini göstərmişdir. Azərbaycanda muzeylər normativ-hüquqi aktlar əsasında fəaliyyətlərini mühit daxili qarşılıqlı əlaqələrin prinsipinə uyğun quraraq bütün yaş qruplarına müvafiq günün tələblərinə uyğun mövzularda sərgi-ekspozisiyalar təşkil etməklə, muzeyşünaslığın inkişafına təkan verirlər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycanda muzey işinin yaxşılaşdırılması haqqında” 2007-ci il 6 mart tarixli sərəncamı və 22 may 2009-cu il tarixli 292 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan regionlarında fəaliyyət göstərən muzeylərin müasir standartlara uyğun təmirinə, yeni avadanlıq və zəruri eksponatlarla təchizatına dair xüsusi tədbirlər planının icrası respublikada muzeylərin inkişafına güclü təkan vermiş, Bakı şəhərində və ölkəmizin əksər rayonlarında müasir tipli muzeylərin yaradılmasına, ekspozisiya sahəsində təmir və bədii tərtibat işləri aparılmasına, tamaşaçıların sayının artmasına şərait yaratmışdır (3 səh,17).

Azərbaycan mədəniyyətinin təbliği işində muzeylərin rolu əvəzsizdir. Ölkəyə gələn qonaqlar, Azərbaycanı tanımaq, onun tarixi, ədəbiyyatı, musiqisi, tətbiqi sənətləri ilə tanış olmaq istəyən hər kəs ilk növbədə muzeylərə üz tutur. Çünki, muzeylər yaş minlərlə ölçülən, çoxşaxəli, çoxşaxəli bir məfhum haqqında lakonik, konkret bilgi verməyə qadirdir. Hadisə, şəxs və ya əşya haqqında gərəkli arayışı daha tez məhz burada almaq olar. Çünki, həm geniş, həm də dar çərçivədə tədqiqat aparən mütəxəssislər konkret eksponatı sərgiləməzdən öncə onu ətraflı öyrənir, onun haqqında araşyılar hazırlayır, onun kütlə üçün maraqlı cəhətlərini üzə çıxarıır, sonra onu ekspozisiyada təqdim edir.

Azərbaycan muzeyşünaslığının bazası sayılan tarix, memarlıq, diyarşünaslıq, sənətşünaslıq və digər profilli muzeylərimiz sərgi-ekspozisiya quruluşu, məzmunu, bədii-memarlıq həlli nöqtəyi-nəzərindən bir-birindən fərqlənsələr də çox zəngin məzmunu malik ekspozisiyalara malikdirlər. Bu da hər bölgənin tarixi, iqtisadi, mədəni zənginliyini özündə əks etdirən dəyərli, bəşər əhəmiyyətli eksponatların ekspozisiyalardakı təsir gücü ilə təsdiqini tapır. Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir bölgənin tarix və mədəniyyətinə, tarixi inkişaf mərhələlərinə respublikamızda yaşından asılı olmayaraq bütün insanlarda böyük maraq mövcuddur və bu səbəbdən də sərgi-ekspozisiyaların təsir gücü durmadan artır.

Muzeylərin əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri də ekspozisiyadır. Muzey ekspozisiyası – muzey tərəfindən işlənmiş elmi konsepsiya və müasir bədii-memarlıq həlli prinsiplərinə uyğun olaraq təşkil olunmuş və yerləşdirilmiş muzey əşyalarının nümayişi vasitəsilə tədris və tərbiyə vəzifələrini həyata keçirən muzey kommunikasiyasının əsas formasıdır (2 səh.179).

Bu tərəfdən aydın olur ki, ekspozisiya muzey ilə kütlə arasında əlaqə yaradan əsas kom-

munikativ vasitə olub, əhalinin müxtəlif təbəqələri ilə canlı ünsiyyətin vacib obyektidir. Ekspozisiya muzey əşyaları vasitəsilə nümayiş etdirmənin spesifik xüsusiyyətləri, özünə məxsus cəhətləri var. Tarixi həqiqətlərin olduğu kimi açıq-aşkar formada kütlələrə çatdırılması üçün sərbəst şəraitin yarandığı vaxtda ekspozisiyaların daha dərin, ideya cəhətdən əsaslandırılmış və formaca daha baxımlı olması çox vacibdir.

Muzey ekspozisiyasının təşkili mürəkkəb proses olub, düzgün təşkilətmə mexanizminə malikdir. Ekspozisiya müvafiq prinsiplərə əsaslanmaqla, müəyyən tarixi dövr yaradıcılığını əks etdirir. Mərhələli şəkildə yaradılan ekspozisiya, həm də müəyyən tarixi və yaxud yaradıcılıq mərhələlərini nümayiş etdirir. Ekspozisiyanın keyfiyyət göstəriciləri onu təşkil edənlərin, yəni muzey işçilərinin peşəkarlıq keyfiyyəti göstəriciliyindən asılıdır. Ekspozisiyanın təşkilində aşağıdakı başlıca tələblər nəzərdə tutulmalıdır:

Ekspozisiyanın mövzusu zahiri mühitə, şəraitə, muzey mühitinə uyğun seçilməlidir.

Ekspozisiyada məzmun dolğunluğuna nail olunmalıdır.

Ekspozisiyanın təşkilində elmlilik, planlılıq ardıcılığa xüsusi diqqət verilməlidir.

Bütünlüklə ekspozisiya fəaliyyətinə yaradıcı yanaşılmalıdır.

Əşya haqqında informasiyaların tərtibi və yaxud verilməsində material, faktların əsaslandırılmış şəkildə seçilməsinə ciddi fikir verilməlidir.

Ekspozisiyada eksponat haqqında düzgün, inandırıcı, sübutedici, əsaslandırıcı sitatların təsdiq olunmuş mənbələrdən seçilməsi vacibdir.

Ekspozisiyanın baxımlı, məzmunlu, elmi cəhətdən dolğun və əsaslandırılmış olması üçün tarixi-elmi qaynaqlara söykənmiş izahlı mətnlərdən istifadə olunmalıdır (1.səh.392).

Muzey ekspozisiyanın layihələşdirilməsi üç əsas mərhələdən ibarətdir. Elmi layihələşdirmə, bədii layihələşdirmə və texniki layihələşdirmə.

Muzey ekspozisiyaları və sərgilərinin elmi təşkilinə nail olmaq üçün ekspozisiyanın elmi quruluşunun qabaqcadan planlaşdırılmasına muzey rəhbərliyi tərəfindən diqqət yetirilməlidir, ekspozisiyanın mövzusuna uyğun eksponatların seçimi həyata keçirilməli, ekspozisiya muzey-şünaslığın son elmi nailiyyətləri ilə sıx surətdə əlaqələndirilməli, mövzuya uyğun elmi faktlardan, materiallardan istifadə edilməli, seçilmiş eksponatların gücündən istifadə edilməklə rəngarəng informasiya elmi məlumatlar verilməsi prinsiplərinə əməl edilməlidir.

Ekspozisiyanın bədii-memarlıq həlli müasir dövrün tələblərinə cavab verən mövzuya tam uyğun yerinə yetirilməli, bədii-memarlıq həllində məzmun elmiliyə əsaslanaraq yüksək zövq tərtibə etməli, müvafiq sahələr üzrə maraqlar yaratmalı, eskiz layihələrin elmi əsaslarda hazırlanması və müzakirəsinin sistemləşdirilməsinə nail olmaq lazımdır.

Təbiidir ki, ekspozisiya muzey mühitində yaradılır. Elmi-nəzəri cəhətdən ekspozisiyanın canlandırılması tamaşaçıya çatdırılması üçün sözün əhəmiyyəti əsasdır. Söz, bu prosesdə ekspozisiyanın mahiyyəti və məzmununun açılmasında mühüm amilə çevrilir.

Bələdçi tərəfindən eksponat haqqında verilən məlumat və faktlar onun biliyi, dünyagörüşü, elmi hazırlığı olsa da, söz vasitəsilə həyata keçirilir. Təbii ki, ekspozisiyada verilmiş yazılı materialların elmi əsaslarda təyini rəngarəngliyi, tarixə, bədii sənətkarlığı əks etdirən elmi dəlil və sübutlara istinadı da vacibdir. Ekspozisiyada tam və hərtərəfli məzmun mənbəyi isə eksponatdır. Bütün bunlar birlikdə, ekspozisiya materialları adlanır.

Elmilik əsasında qurulan ekspozisiya materiallarının dərkətməyə təsiri güclü olur. Məsələn C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Muxtar Respublikası Ədəbiyyat Muzeyində milli ədəbiyyatımızın tarixinə həsr olunmuş eksponatın məqsədamüvafiq yerdə yerləşdirilməsi, lazımı işıq seli ilə təqdimi, bələdçi tərəfindən məlumatın şərhli və digər bu kimi məsələlər qavramaya tez imkan yaradır.

N.Gəncəvi, Ş.İ.Xətai, C.Məmmədquluzadə, H.Cavid, Ə.Şərif, S.Vurğun və digər

ədiblərimizin olduqca zəngin, rəngarəng yaradıcılıqlarının elmi əsaslara istinadən nümayişi uşaqlarda, yeniyetmə gənclərdə və yaşlılarda müxtəlif maraqlar yaradır, eyni zamanda mühüm tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edir.

Ekspozisiya muzeyin kompleks fəaliyyətinin nəticəsi sayılır. Qeyd edək ki, ekspozisiya muzey kollektivi tərəfindən təşkil edildiyindən, kollektiv üzvlərinə xas olan ayrı-ayrı dünyagörüşlərin yaradıcılıqlarının nəticəsidir. Rəssam, dizaynçı, bədii-memarlıq tərtibatçısı işıqçı-rəssam, bələdçi və digərlərinin kompleks yaradıcılığı məhz elmi-bədii gücə malik ekspozisiyanın tamaşaçı ixtiyarına verilməsi ilə nəticələnir (4.səh.39).

Ekspozisiyaların öz imkanları digər muzey tədbirləri imkanlarından fərqlidir. Sərgi-ekspozisiya fəaliyyətin əsas tərkib hissəsi hesab edilir və kompleksliyə malikdir. Eyni zamanda eksponatdan tam istifadə prosesi həyata keçirilir, sonra hər bir eksponat digərləri ilə qarşılıqlı əlaqəli şəkildə seyrçiyə öz təsirini göstərir ki, bunun da nəticəsində hərtərəfli formalaşma əldə edilir. Ekspozisiyada eksponat həm öz gücü ilə, həm də bələdçinin bilik, bacarıq, vərdişi və peşəkarlığı sayəsində öz təsir gücünü göstərir. Sonra elmi-tədqiqatçılıq üçün şərait yaradır və işıq tərtibatı və musiqi müşayəti ilə ətraflı informasiya verilir ki, bu proseslər eksponatın gücü və mühitlə əlaqədardır (1.səh.554).

Ekspozisiyanın məzmun və forma etibarilə tamaşaçıya hərtərəfli çatdırılmasından ötrü zəngin texnologiyalı muzey mühitinin əhəmiyyəti əsasdır. Muzey mühiti müvafiq əşyalara, eksponat fonduna, güclü elmi-yaradıcı potensiala, müasir texniki vəsaitə malik kollektiv tərkibi ilə məqsədyönlü vəzifələri planlı şəkildə həyata keçirir. Fəaliyyət prosesində muzey mühitinin hərəkətverici, istiqamətverici qüvvəsi - muzey işçiləri, canlandırıcı qüvvə olan tamaşaçılar, mənbə - əşyalar, eksponatlar, elmi-kütləvi fəaliyyətin əsası isə elmi və yaradıcı idrak sayılır (2 səh 127).

Muzey ekspozisiyalarının fəaliyyəti muzey mexanizminin əsas tərkib hissəsidir. Ekspozisiyanın fəaliyyəti mexanizminə eyni zamanda eksponatların elmi-bədii, yaradıcı əlaqəli ansamblının qurulması, ekspozisiya məkanında işçi heyətinin fəaliyyəti, fond-ekspozisiya əlaqəliliyi, ekspozisiya-tamaşaçı əlaqəliliyinin yaradılması prosesi və s. daxildir. Məhz ekspozisiya fəaliyyəti sayəsində inkişafetdiricilik və formalaşdırıcılıq prosesləri məqsədyönlü şəkildə yerinə yetirilir. Muzeyin bütövlükdə fəaliyyəti məhz ekspozisiya fəaliyyəti ilə sanki nəticələnir, ekspozisiyanın təsir dərəcəsinə görə muzeyin işi qiymətləndirilir. Ekspozisiya daxili qarşılıqlı əlaqəlilik nəzərdə tutulan məqsədə nail olmaqla nəticələnir. Ekspozisiyanın ətraf mühitlə, muzey mühiti ilə, muzey ətrafı mühitlə qarşılıqlı əlaqəliliyi bütövlükdə muzey fəaliyyətinin dəyərini təyin edir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.S.Əmirxanov “Muzeyşünaslıq” Bakı 2012.
- 2.E.Məlikova, A.Əlizadə, “Muzeylərdə elmi-tədqiqat işinin təşkili və metodikası” Bakı 2011.
- 3.M.Əsədova “Memorial muzeylərin fəaliyyəti” Metodik tövsiyyə, Bakı 2017.
- 4.Muzeyşünaslığın tədrisi problemləri II Respublika Elmi Konfransının materialları. Bakı 2018

**Naxçıvan Dövlət Universiteti*

Seyidova Zenfira

THE MAIN FACTORS IN THE ORGANIZATION OF THE EXPOSITION

In recent years there have been years of rise for our culture, including museums. The President of the Republic of Azerbaijan Mr. Ilham Aliyev paid special attention to the development

of culture, signed several decrees in the field of culture, by his order new cultural establishments were created, renovated and equipped with modern equipment.

The development of our national museum studies has been in the spotlight in recent years. Especially in recent years, the leadership of the country has taken a number of serious steps towards the development of museum studies and systematized the mechanism of joint activity in this area that made a positive impact.

Keywords: *museum, exposition, exhibit, fund, guide, excursion.*

Сеидова Зенфира

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ЭКСПОЗИЦИИ

В последние годы были годы подъема для нашей культуры, в том числе музеев. Президент Азербайджанской Республики господин Ильхам Алиев уделил особое внимание развитию культуры, подписал десятки указов в области культуры, лично по его указанию были созданы новые культурные учреждения, отремонтировались и оснастились современным оборудованием.

Развитие наших национальных музейных исследований было в центре внимания в последние годы. Особенно в последние годы руководство страны предприняло ряд серьезных шагов в направлении развития музейного дела и систематизация механизмов совместной деятельности в этой области приносили свои плоды.

Ключевые слова: *музей, экспозиция, экспонат, фонд, гид, экскурсия.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Cəfər Qiyasi tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 08.07.2021

Son variant 10.08.2021